Микола Сулима

Ностальгія за великою літературою (лауреати Нобелівської премії з літератури на сторінках львівських періодичних видань)

Інститут літератури імені Тараса Шевченка (м. Київ)
Національної академії наук України

У статті на матеріалі з першоджерел автор досліджує ставлення українських письменників до Нобелівської премії з літератури в період до Другої світової війни на теренах Галичини, їх переклади творів Нобелівських лауреатів українською мовою та перші спроби критичного аналізу творчості нобеліїстів.

«Літературно-науковий вісник» («ЛНВ»), як відомо, виходив протягом 1898–1932 рр., «Вісник» — протягом 1933–1939 рр., газета «Назустріч» виходила з 1934-го по 1938-й р. Інші львівські видання (такі, як «Вікна», «Дажбог», «Дзвони», «Діло», «Жінка», «Жіноча доля», «Зиз», «Ми», «Неділя», «Нова хата», «Поступ», «Світ дитини», «Українське слово», «Український вісник», «Шля-

хи» та ін.) виходили в 1914-1939 рр. Нобелівську премію почали присуджувати в 1901 р. — першим лауреатом цієї престижної нагороди став французький поет Р.Ф.А. Сюллі-Прюдом.

Засновники «ЛНВ», розробляючи його концепцію, орієнтувалися на європейські ревю, часописи панорамного профілю, які оглядали, знайомили своїх читачів із найяскравішими літературними явищами доби. Цю ж концепцію успадкував «Вісник».

Говорячи про лауреатів Нобелівської премії, твори яких з'явилися на сторінках «ЛНВ» і «Вісника», ми виділимо спершу тих, на яких редколегія звернула увагу задовго до присудження їм найвищої літературної нагороди. Так, драму лауреата Нобелівської премії 1912 р. Г. Гауптмана «Ткачі» «ЛНВ» опублікував ще в 1898 р.* (пер. — М. Павлик), у цьому ж році часопис познайомив своїх читачів з трьома оповіданнями В. фон Гейденстама, лауреата Нобелівської премії 1916 р. (пер. — І. Франко). У 1899 р. читачам «ЛНВ» стало відоме ім'я К. Гамсуна: О. Маковей переклав новелу «Така собі проста муха» (Нобелівська премія 1920 р.; твори норвежця друкувалися в «ЛНВ» й у 1906 та 1909 рр.). У 1900 р. читачі «ЛНВ» дістали змогу насолоджуватися драматичними картинами ще одного норвежця Б. Бйорнсона, лауреата Нобелівської премії 1903 р. (пер. — М. Яцків та І. Франко; твори цього письменника з'являться у «ЛНВ» й у 1907-му, й у 1909 рр.). У 1900 р. «ЛНВ» в перекладі Лесі Українки опублікував «Неминучу» М. Метерлінка (Нобелівська премія 1911 р.; твори цього письменника, в перекладі П. Грабовського та М. Вороного, друкувалися в 1905 та 1917 рр.). З 1900 р. в «ЛНВ» почали з'являтися твори А. Франса (Нобелівська премія 1921 р.). У 1903 і 1904 рр. на сторінках «ЛНВ» були надруковані твори Сельми Лагерлеф (Нобелівська премія 1909 р.; письменниця друкувалася тут і в рік присудження премії, і в 1910 р.); у 1906-му — Л. Піранделло (Нобелівська премія 1934 р.; італійського письменника в «ЛНВ» друкували й у 1928 р.; пер. — В. Гнатюк); у 1910 р. в «ЛНВ» була опублікована новела Т. Манна «Трістан» (Нобелівська премія 1929 р.; пер. — Л. Па-

харевський; ім'я німецького письменника з'явилося і в рік нагородження премією — в «ЛНВ» в перекладі У. Самчука друкується оповідання Т. Манна «Залізнична катастрофа», і в 1931 р.); у 1911 р. Ст. Балей надрукував у «ЛНВ» статтю «Новий ідеалізм Айкена», присвячену німецькому філософу Р. Ойкену (Нобелівська премія 1908 р.); у 1911-му та 1913-му рр. в «ЛНВ» були опубліковані романи Г. Деледди «Лихим шляхом» і «Плющ» (Нобелівська премія 1926 р.; пер. — Н. Кибальчич і Л. Пахаревський); у 1917 р. журнал надрукував вірш В.Б. Єйтса «Ірландія» (Нобелівська премія 1923 р.; пер. — Г. Чикаленко); у 1922-му «ЛНВ» друкує п'єсу Д.Б. Шоу «Катерина Велика» (Нобелівська премія 1925 р.; пер. — Бой); у 1927 р. на сторінках «ЛНВ» вперше з'явилося ім'я А. Жіда — в рецензії І. Гончаренка на монографію про французького письменника, який став лауреатом Нобелівської премії 1947 р.; у 1929 р. на сторінках «ЛНВ» з'являються твори Д. Голсуорсі — «Два погляди» та «Шибеник» (Нобелівська премія 1932 р., пер. — Г. Чикаленко); у 1931 р. «ЛНВ» надрукував статтю М. Міля «Бернард Шов про Жанну д'Арк. З нагоди 500-ліття її мученицької смерти».

Натомість твори й статті про Р.Ф.А. Сюллі-Прюдома, Ф. Містраля (Нобелівська премія 1904 р.; разом з Х. Ечегараєм-і-Ейсагірре), Д. Кардуччі (Нобелівська премія 1906 р.), Р. Кіплінга (Нобелівська премія 1907 р.) почали з'являтися після присудження премії: Р. Кіплінга надрукували в 1910 р., Ф. Містраля — в 1912 р. і 1921 р., Р.Ф.А. Сюллі-Прюдома — в 1913 р. (пер. — М. Вороний); у 1924 р. в «ЛНВ» надрукували п'єсу Р. Роллана «Дантон» (Нобелівська премія 1915 р.). У 1903 р. І. Франко написав некролог на смерть історика Т. Момзена (Нобелівська премія 1902 р.), а в 1904 р. — статтю «Момзені і слов'яни». І. Франко та В. Гнатюк у 1907 р. відгукнулися на смерть Д. Кадруччі, М. Євшан — на смерть Ф. Містраля (1914).

Окремо слід сказати про польських письменників, лауреатів Нобелівської премії. Це — Г. Сенкевич та В. Реймонт, нагоро-

джені відповідно в 1905 та 1924 рр. У «ЛНВ» І. Франко в 1901 р. надрукував замітку «Плагіат (?) Сенкевича» (т. 16, ч. II, с. 160), в якій спростував кореспонденцію, вміщену в «ЛНВ», де ішлося про те, що італійський критик А. Каваллі добачив у романі Г. Сенкевича «Quo vadis» плагіат. Він говорить, що твори польського письменника слід оцінювати «не з якихсь більше або менше загальних, припадкових літературних ремінісценцій, а з їх внутрішнього ідейного змісту і їх артистичної композиції та викінчення».

Творчість же В. Реймонта взагалі була проігнорована редколегією журналу (лишень у 1935 р. в газеті «Назустріч» було надруковано уривок із його нобелівського роману «Мужики»; № 4 від 15 лютого).

У «Віснику» творчість нобелівських лауреатів представлена іменами Д. Голсуорсі (1934), Р. Кіплінга (1935, 1936), Л. Піранделло (1935), Б. Шоу (він представлений п'єсою «Свята Іванна» (1937).

У «Віснику» Л. Мосенз у 1933 р. відгукнувся на присудження Нобелівської премії Д. Ґолсуорсі, в 1934 р. Ю. Липа опублікував тут дві статті — «Розмова з Заходом» і «Розмова з Наукою», де, зокрема, розглядаються філософські погляди А. Бергсона (Нобелівська премія 1927 р.). У 1935 р. журнал друкує нариси А. Моруа про Р. Кіплінга та Б. Шоу.

Є. Маланюк у 1934 р. публікує у «Віснику» розлогу статтю «Вінець кінця: Іван Бунін» з приводу присудження російському письменникові в 1933 р. Нобелівської премії. Є. Маланюк підкреслює «південність» І. Буніна і пише, що «цьогорічні нобелівські лаври, бувши безумовно вінком нагробовим на могилу літератури петербурзької імперії, одночасно увінчали якраз цей психольогічно-артистичний визвольний труд Буніна» (Вісник. — 1934. — Т. 1. — Кн. 1. — С. 55).

Вісниківці рецензують книжки лауреатів Нобелівської премії Г. Деледди (1933), Р. Кіплінга (1938), К. Шпіттелера, лауреата Нобе-

лівської премії 1919 р. (1935), реагують на апологетичні подорожні враження від поїздки до СРСР А. Жіда (1937); Олена Теліга посилається на твори Р. Кіплінга (так само, як і на твори інших письменників) у статті «Якими нас прагнете?» (1935), вісниківці навіть сперечаються з газетою «Назустріч» щодо правильного написання прізвища німецького філософа Р.К. Ойкена (Вісник. — 1937. — Т. 1. — Кн. 2. — С. 154-155).

Газета «Назустріч» також зробила помітний внесок у висвітлення й популяризацію лауреатів Нобелівської премії. У 1934 р. у газеті було опубліковано статтю А. Бергсона «Можливість і дійсність», «Записки» І. Буніна, оповідання К. Гамсуна «Олександр і Оленярда», «Горобці на дротах» Б. Шоу, «Царі» Д. Голсуорсі (1935), «Назва ріки» Г. Деледди (1936), «Сонце і кохання» Д. Кардуччі (1936), «Як можеш...» та «Котуко. Повість з ескімоського життя» Р. Кіплінга (1936), «Наші сни й будуччина» М. Метерлінка (1934), «Колискова пісня» Л. Піранделло (1937), вже згадуваний уривок з роману В. Реймонта «Мужики» (1935), в десяти числах друкується твір Р. Роллана «Над Єфратом» (1937). За п'ять років існування газети «Назустріч» на її шпальтах з'являлися портрети лауреатів Нобелівської премії А. Бергсона (двічі), І. Буніна, К. Гамсуна, Р. Мартена дю Гара (Нобелівська премія 1937 р.), Д. Кардуччі, Р. Кіплінга, Ф. Моріака (Нобелівська премія 1952 р.), Л. Піранделло.

Газета, природно, повідомляла про присудження Нобелівської премії І. Буніну, Л. Піранделло, Ю. О'Нілу та Р. Мартену дю Гару. У 1936 р. померли Г. Деледда й Л. Піранделло — «Назустріч» відгукнулася на ці сумні звістки, що прийшли з Італії.

У «Хроніці» з'являються імена Б. Шоу, Р. Кіплінга, К. Гамсуна, А. Жіда, М. Метерлінка, Ю. О'Ніла, А. Франса, У. Черчілла (Нобелівська премія 1953 р.), К. Шпіттелера, Г. Гауптмана, — як правило, це повідомлення про нові книжки та твори лауреатів Нобелівської премії.

У статті А. Лана «Книжки про невидящих» серед інших творів

аналізуються «Сліпці» М. Метерлінка (Вісник. — 1934. — № 14. 15 липня. С. 4).

Повість Перл Бак «На перехресті вітрів» (Нобелівська премія 1938 р.; пер. — М. Чепелькова) у 1938 р. була надрукована в «Новій хаті», у 1936 р. в «Українських вістях» побачило світ оповідання В. Фолкнера «Гарячий вересень» (Нобелівська премія 1949 р.; пер. — І. Дубицький); у 1927 р. «Вікна» й «Нова хата» познайомили своїх читачів з оповіданнями Дж. Голсуорсі «Відвага» та «Радість життя» (пер. — М. Дунаївська та М. Роздольська), у 1932 р. — «Нова хата» опублікувала оповідання «Санта Лючія» (пер. не зазн.), у 1933-му в «Неділі» з'явилося його оповідання «Неживий» (пер. — Р. Г.), в «Ділі» — «Блискавиця» (пер. — Л. Бурачинська; у 1936 р. це оповідання надрукували й «Українські вісті»; пер. — О. Бабій), в журналі «Дажбог» — «Salta pro nobis» (пер. — Л. Бурачинська; цікаво, що це ж оповідання в 1936 р. з'явилося і в «Українських вістях»; пер. — О. Бабій); не забули про Д. Голсуорсі й у 1935 р.: «Українські вісті» друкують його оповідання «Патріот» (пер. не зазн.), а «Діло» — «Подертий черевик» (пер. — Б. Копач); його твори друкуються й у 1936 р. — в «Українських вістях» оповідання «Акме» (пер. — К. Ч.), «Давня історія» (пер. — О. Бабій) та «Філантропія» (пер. — К. Ч.).

Твори Р. Кіплінга друкувалися в «Світі дитини» (1922; пер. — І. Липа), в тих же «Українських вістях»: у 1936 р. — «Великодушність» та «Війна сера Джемса Дункана з Европою» (пер. не зазн.), у «Ділі» — «Ірхові рукавиці» (1936; пер. — Р. Лунь).

У 1926 р. в «Ділі» з'явилося оповідання Б. Шоу «Діти невигодою» (пер. — І. Рудницький).

У 1914 р. «Діло» друкує роман Йоганнеса Єнсена «Дольорес» (Нобелівська премія 1944 р.; пер. не зазн.).

У 1917 р. в «Шляхах» були надруковані поезії Рабіндраната Тагора (Нобелівська премія 1913 р.; пер. — М. Голубець; у цьому часописі вірш великого бенгальця з'явиться й у 1918 р.; пер. — М.

Голубець); у 1921 р. «Український вісник» друкує ліричну драму Р. Тагора «Чітра» (пер. — М. Ковальчук); у 1922 р. кілька його поезій надрукували в «Народному ілюстрованому календарі товариства «Просвіта» на звичайний рік 1923» (перекл. не зазнач.); у 1922-му й 1929 р. твори Р. Тагора друкуються в «Світі дитини» (пер. — В. Софронів, Ю. Мих), у 1923-му, 1924-му й 1925 рр. до творчості Р. Тагора звертається часопис «Діло» (пер. — Я. Мандюкова, І. Кедрин); у «Жіночій долі» в 1935 р. друкується його оповідання «Материнство» (пер. — М. Омельченко).

Оповідання В. Єйтса «Ганрагач Рудий. Книга великого диявола» друкується в 1939 р. в «Ділі» (пер. — М. П.).

Грацію Деледду в 1914 р., а потім у 1931 та 1935 рр. надрукували в «Ділі» (пер. — Н. Кибальчич, Микола К. та М. Островерха; оповідання «Поцілунок горбатенького» друкувалося і в «Ділі», і в «Неділі»), у 1927 р. з творчістю італійської письменниці своїх читачів познайомив «Поступ»; у «Неділі» в 1931–1932 рр. було надруковано 15 оповідань Г. Деледди, два оповідання — в «Новій хаті», у 1936 р. її твори з'явилися в «Українських вістях» та «Жінці» (скрізь пер. — М. Островерха), у 1938 р. — в «Жіночій долі» (пер. — М. Омельченко).

Оповідання іншого італійця — Луїджі Піранделло друкуються в 1936 р. в «Ділі» (пер. — М. Рудницький) та в «Ми» (пер. — Н. Лівицька-Холодна).

Драма-казка Г. Гауптмана «Затоплений дзвін» друкується в 1916 р. в «Шляхах» (пер. — М. Голубець; уривок із цього твору передрукує «Літературно-науковий додаток «Нового часу» в 1937 р.).

Вірш Г. Гессе «Меланхолія» (Нобелівська премія 1946 р.; пер. — П. К.); в 1916 р. друкує «Діло» згадку про Т. Манна й Г. Гессе можна знайти у харківській «Новій ґенерації» в 1927 р.).

У 1933 р. в «Ділі» та «Дажбозі» друкувалися оповідання Б. Б'йорнсона (пер. — Г. Тимощук і невід. перекл.).

Оповідання Кнута Гамсуна в 1914 р. друкуються в «Ілюстрова-

ній Україні» (пер. — І. Радиславич), а в 1916 р. — в «Українському слові» (пер. — І. Ставничий і невід. перекл.), в 1932 р. в «Жіночій долі» друкується його повість «Благословенна праця» (пер. — Осип З.), у «Ділі» — оповідання «Жіноча перемога» (пер. — О. Яворівська).

Оповідання І. Буніна «Пан із Сан-Франціско» в 1922 р. було надруковане в «Ділі», ця ж газета в 1933 р. надрукувала оповідання «Іда» та «На край світа» (всі три — в пер. М. Рудницького).

Уривок із роману Роже Мартена дю Гара «Родина Тібо» в 1936 р. друкує часопис «Дзвони» (пер. — Р. С. Кичун).

Вірш Фредеріка Містраля «Магалі» друкується в «Жіночій долі» (1937; пер. — М. Підгірянка).

Ф. Моріак представлений фрагментом із повісті «Клубок гадюк» («Дзвони», 1932; пер. — І. Черкавський), уривком із повісті «Те, що було втрачено» «Дзвони», 1934; пер. — П. Ісаїв), а також уривками з повісті «Життя Ісуса» («Українські вісті», 1936; пер. — О. Бабій; «Дзвони», 1937; пер. не зазн.).

Оповідання Р. Роллана «Ода до Мира» в 1916 р. друкується в «Українському слові» (пер. не зазн.), а уривок із його повісті «Анетта і Сильвія» — в «Новій хаті» (1936; пер. — М. Струтинська).

В 1918 р. у журналі «Шляхи» було надруковано вірш А. Сюллі-Прюдома «Ідеал», у «Зизі» в 1929 р. — знаменитий вірш французького поета «Розбита ваза», а в «Поступі» в 1930 р. — «Крила» та «Тут на землі» (всі — в перекл. М. Вороного).

Повість А. Франса «Боги жаждуть крові» в 1917 р. друкувалася в «Ділі» (перекл. не зазн.), 1924 р. тут побачило світ оповідання «Чорний хліб» (пер. — М. Рудницький; у 1935 р. його надрукували й «Українські вісті»; пер. не зазн.), думки «Сад Епікура» (пер. — М. Рудницький), у 1925 р. — легенда «Христос з моря» (пер. — М. Малицька), а в 1938 р. — оповідання «Штукар» (пер. — Ф. Беркут); у 1918 р. в «Шляхах» друкується оповідання «Мессер Гвідо Кавальканті» (пер. — Іван Вектор), у 1921 р. в «Світі дитини» по-

бачило світ оповідання «Сам собі генерал» (пер. — А. Лотоцький); фрагмент із «Касетки з перел» було надруковано в «Українських вістях» (пер. — О. Бабій).

У «Ділі» в 1916 р. друкується оповідання Сельми Лаґерлеф «Візія Кезаря» (пер. не зазн.), у 1929 р. «Поступ» друкує два оповідання шведської письменниці (перекл. не зазн.), у 1930 р. в цьому ж часописі друкується її оповідання «Хустина св. Вероніки» (перекл. не зазн.), «Світ дитини» у 1926 р. познайомив читачів з уривком із повісті С. Леґерлеф «Пес Карло і лось Сивак» (пер. — Б. Заклинський), у 1938 р. на твори письменниці звернули увагу часописи «Нова хата» (пер. не зазн.) та «Жіноча доля» (пер. — М. О.), у 1939 р. «Жінка» друкує оповідання С. Лаґерлеф «Письмо на землі» (пер. — К. Малицька).

Якщо ми зробимо огляд нобеліани підросійської та підрадянської України і порівняємо його зі щойно наведеними даними, то побачимо суттєві відмінності. Так, Р.Ф.А. Сюллі-Прюдома, М. Метерлінка та Д. Кардуччі перекладав П. Грабовський (проте друкував свої переклади в «ЛНВ»), у «Загальній бібліотеці», яка видавалася в Києві й Ляйпцігу побачили світ «Спогади й оповідання» Ф. Містраля (пер. — Г. Чикаленко; спершу «Спогади й оповідання» друкувалися в 1912 р. в «ЛНВ»), у 1929 р. у ДВУ побачили світ дві книжки Р. Кіплінга — «Котуко (Повість з ескімоського життя)» та «Відважні моряки», в 1911 р. під маркою Київської Друкарської спілки вийшла збірка оповідань С. Лагерлеф «Королеви Півночі» (пер. — Дніпрова Чайка, З. Левицька, Н. Романович), більше пощастило М. Метерлінку: в Києві в 1907 р. побачила світ п'єса «Монна Ванна» (пер. — М. Загірня) та «Сліпці» (пер. — Е. Тимченко). У 1912 р. в Києві вийшов роман Г. Деледди «Плющ» (пер. — Л. Пахаревський), а в 1918 р. — «Синя пташка» (пер. — Е. Тимченко) та «Непроханий гість» (пер. — М. Антонюк), у 1919 р. — «Чудо святого Антонія» (пер. — П. Долина і В. Миляєв). У 1918, 1922 та 1930–1933 рр. у Києві виходили «Ганнуся», «Ткачі», а та-

кож «Вибрані твори» Г. Гауптмана. У 1921 р. в Києві побачив світ «Жан Крістоф» Р. Роллана, у 1927-му — його ж народне дійство на 3 акти «14-е липня», у 1935-му — «Кола Брюнйон». Роман К. Гамсуна «Вікторія» у 1918 р. побачив світ у львівсько-київському видавництві «Шляхи», а роман «Бродяги» в авторизованому перекладі з рукопису з останнім портретом Гамсуна і автографом до українського видання з'явився друком у видавництві «Книгоспілка» в 1928 р. У 1930–1933 рр. у тому ж видавництві «Книгоспілка» побачив світ тритомник А. Франса (пер. — І. Рильський та В. Підмогильний), протягом 1931–1932 рр. у харківсько-київському видавництві «Література і мистецтво» вийшли 1, 3, 5 і 7 тт. творів Б. Шоу. Новела «Трістан» Т. Манна вийшла окремою книжкою в харківському видавництві «Рух» у 1931 р. (пер. — Л. Пахаревський). У 1922 р. М. Зеров переклав сонет І. Буніна «Єгипет», а в 1934-му сонет «Камінь Кааби». Роман Перл Бак «Земля» вийшов у харківському видавництві «Художня література» в 1935 р. Як бачимо, до 1917 р. вибір автури визначався модою, у підрадянській же Україні він уже залежав від прогресивності чи лояльності лауреата до СРСР. Із часом ця тенденція посилювалася.

Це позначилося й на ставленні українських письменників до Нобелівської премії. Тоді, коли, скажімо, Б.-І. Антонич, як згадує Михайло Кудлик, перечитав усі твори, які одержали нагороду Нобеля у перекладі польською мовою (у кн.: «Весни розспіваної князь. Слово про Антонича». — Львів, 1989. — С. 323; очевидно, поет користувався «Бібліотекою лауреатів Нобеля», що виходила в Польщі в 1922–1939 рр.), його східні побратими М. Семенко, В. Коряк, «ваплітянці» дозволяють собі висловлювати негативне ставлення як до премії взагалі, так і до окремих лауреатів зокрема (див. нашу статтю «Українці і Нобель». — Сучасність. — 1992. — № 10).

На щастя, сьогодні ставлення до Нобелівської премії змінилося. І ось уже й Україна виношує мрію про своїх лауреатів. Щоправда, поки що переважає або ж ієрархічний підхід у висуненні

кандидатів, або ж завищена самооцінка окремих молодих письменників, авторів кількох не завжди високоякісних, проте «розкручених» творів. Висловимо сподівання, що все це з часом буде подолане і ми діждемося й свого лауреата Нобелівської премії.